

Izvorni znanstveni rad
UDK: 305-055.2(497.5)“18“
316.66-055.2(497.5)“18“
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/yq32oh25n9>
Primljeno: 20.12.2019.
Prihvaćeno: 20.5.2020.

MARIJA NATALI ZAMAGNA (1807-1891) U OGLEDALU ŽENSKE POVIJESTI 19. STOLJEĆA

JELENA OBRADOVIĆ MOJAŠ

SAŽETAK: U Državnim arhivima u Zadru i Dubrovniku čuvaju se obiteljske memorabilije i rukopisna građa na temelju kojih se rekonstruirala životopis Marije Natali Zamagna (1807-1891). Njegov tijek otkriva životni prostor žene u 19. stoljeću ispunjen majčinskim i obiteljskim poslanjem u duhu običaja i pravila vremena. Propitivanjem različitih aspekata uloge žene i njezina statusa unutar obiteljskih i društvenih odnosa, iščitava se povijest žene i njezina mentaliteta, strategije braka i majčinstva.

Ključne riječi: Marija Natali Zamagna, 19. stoljeće, biografija, majčinstvo, porod, brak, Dubrovnik, Brač, Zadar.

O Mariji Natali Zamagna (1807-1891) dosad se nije pisalo.¹ O njezinu životu doznajemo iz rukopisne ostavštine obitelji njezina muža, povjesničara i pjesnika

---

¹ Pisalo se o njezinim imenjakinjama, primjerice, o njezinoj pratetki Mariji Natali (1774-1861) koja se 1794. udala za Frana Matova Ghetaldija-Gondolu (1743-1798), posinka Šiška Gondole s kojim je bila u krvnom srodstvu (Slavica Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1996: 15, 24; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8. *Genealogije (M-Z)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2017: 84. Pisano je o još jednoj imenjakinji - njezinoj nećakinji Mariji Natali (1862-1929) koja se sa svojom sestrom Jelenom (Ilkom, 1859-1887) u mladosti intenzivno družila s braćom Vojnović, Ivom (1857-1929) i Lujom (1864-195). (Stjepan Ćosić, »Tempi passati Mare Male Natali.« *Literat* 6 (2015): 23-32; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 3. *Vlasteoski rodovi (M-Z)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 74-75; Luko Paljetak, »Pogovor.«, u: Lujo Vojnović, *Dubrovačke elegije*, prir. Luko Paljetak. Dubrovnik: Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik, 2013: 147-273.)

Mata Zamagne (1800-1870) i pisama koje su njezine kćeri razmjenjivale s baru-nicom Antonijom Cattani-Borelli (1819-1902) iz Zadra.² Ti izvori dokazuju da su podacima o ženskoj povijesti bogatiji privatni arhivi i rukopisne ostavštine koji čuvaju pisma, osobne dnevnik i autobiografije. Međutim, sačuvane su tek crtice, fragmenti i skice obiteljskog i bračnog života iz kojih ovaj rad pokušava rekonstruirati njezinu, na jednom mjestu sabranu biografiju. Dakako, ta namjera ne bi bila moguća bez biobibliografskih i genealoških podataka o povijesti dubrovačkog nobiliteta, o rodovima i osobama iz Marijina kruga u djelima Nenada Vekarića.³

Marija Ana Jeronima Natali bila je kći Marije Ghetaldi (1779-1849) i Jeronima Petrova Natalija (1778-1862), dubrovačkog domoljuba i jednog od najaktivnijih članova vlastele u razdoblju sloma Republike.⁴ Rođena je u jeku dramatičnih događaja u Dubrovniku 28. rujna 1807.⁵ Krsni kumovi u dubrovačkoj katedrali, dva dana po rođenju, bili su joj očevo brat Jakov Petrov Natali (1772-1813) i majčina sestra Ana Mata-Benedikta Ghetaldi (1782-1860).⁶ Imala je svega pet mjeseci kada je njezin djed po majčinoj liniji Mato-Benedikt Nikolin Ghetaldi (1759-1837) u veljači 1808. bio izabran za posljednjega kneza u Republici, no nije zasjeo na kneževsku stolicu jer su u trenutku njegova nastupa Francuzi već ukinuli Republiku.⁷

² Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), *R.O. 185 - obitelj Zamanja*; Državni arhiv u Zadru, *Obitelj Borelli, 2.3.5.4.102. Pisma Nikolette de Zamagna contesi Antoniji Borelli 1878.-1894.*, kut. 17, HR-DAZD-635.

³ Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 5. Odabrane biografije (E-Pe)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2014; *Vlastela grada Dubrovnika 6. Odabrane biografije (Pi-Z)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 8*; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 9. Osobna imena*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2018.

⁴ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 8*: 85; Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 128.

⁵ Vlasteoski se krug, biološki onemoćao i nespreman na promjene koje su se nakon Francuske revolucije širile Europom, počeo urušavati još koncem 18. stoljeća. Nakon sloma Mletačke Republike 1797. hrvatska je obala (pa tako i Dubrovačka Republika) postala ciljem Napoleonovih osvajanja. Francuski general Lauriston je u svibnju 1806. bez otpora s vojskom ušao u Grad. Nakon ruske i crnogorske opsade uz ljudske žrtve i razaranja predgrađa i okolice, ali i Grada na koji je palo oko 3.000 projektila (a u Pilama je bila razorena gotovo polovica kuća), Marmont je 31. siječnja 1808. raspustio Senat i ukinuo dubrovačku nezavisnost. S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*: 16-17; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2011: 292, 296.

⁶ Arhiv Dubrovačke biskupije (dalje: ABD), *Matična knjiga krštenih župe Dubrovnik-Grad (1799.-1812.)*, str. 122; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 8*: 84, 200.

⁷ Uz novu općinsku upravu Francuzi su tijekom 1808. i 1809. dopuštali rad Malog vijeća već ukinute Republike. Dakako, radilo se o marginalnim pitanjima poput uređenja nekih obiteljskih i skrbničkih odnosa ili podjele milodara. S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*: 48.

Pad Dubrovačke Republike, osim što je u sebi nosio ukinuće njezina suvereniteta i aristokratskog oblika vlasti (koji je djelomično nastavio postojati), značio je i nestanak sjajne države, čitavog jednog višestoljetnog "svijeta" s posebnostima političke svijesti i mentaliteta dubrovačkog društva, koji su Dubrovnik bitno razlikovali od susjednog prostora.⁸

Po ocu, Marija Natali bila je praunuka Francuskinje Sofije de Frann (oko 1712-1769) i ruskog pukovnika Jeronima Marinova Natalija (1684-1765) te unuka Marije Ivanove de la Tour Chambery (oko 1744-1782) i ratnika, kneza Petra Natalija (1730-1801).⁹ Marijin otac Jeronim Petrov Natali (1778-1862) pripadao je sorboneškomu rodu novog dubrovačkog plemstva agregiranog poslije Velike trešnje.¹⁰ Obitelj Natali u vlasteoski je krug primljena iz redova građanskih obitelji koje su pripadale bratovštini Sv. Antuna i bila je jedna od (samo) tri nova plemićka roda koja su dočekala pad Republike.¹¹ Upravo u tom razdoblju obitelj Natali odigrala je važnu ulogu.¹² S ukinućem Republike, Marijin je otac odstupio s dužnosti i potkraj francuske vlasti u Dubrovniku povukao se na Elafite, odakle je engleska flota protjerala Francuze. Sudjelovao je u akcijama vlastele s ciljem ponovne uspostave suvereniteta i obnove dubrovačke neovisnosti, a 1813/14. u Cavtatu je započeo ustanak dubrovačkih domoljuba protiv Francuza. Kao guverner upravljao je otocima pod engleskom zastavom i barjakom sv. Vlaha od 1813. do 1815. godine. Kada su otoci 1815. predani Austriji, kao privremeni kraljevski guverner upravljao je Elafitima do 1816. godine.¹³ Na Lopudu mu se 1815. rodila kći Magda Marija.¹⁴ Njegovoj starijoj kćeri Mariji Natali tada je bilo osam godina.

⁸ S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*: 354.

⁹ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 5: 260-261, 267-269, 270; 8: 200.

¹⁰ Prvi pripadnik roda novog dubrovačkog plemstva bio je Jakov Natali (oko 1600-1685). Primljen je u vlasteoski stalež 1667, a u Veliko vijeće 1673. Pokopan je u dominikanskoj crkvi. Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2005: 67, 183-184.

¹¹ Pad Republike dočekala su tri nova plemićka roda: Bosdari, Natali i Zlatarić. N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 1: 276-278; S. Ćosić i N. Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*: 68.

¹² Osobite zasluge imali su Marijin otac Jero Natali (1778-1862), engleski guverner Elafita, i njegova starija braća: Karlo (1768-1857), pukovnik Republike i prvi dubrovački pregovarač s Francuzima, i Dživo (1775-1853), inicijator posljednje diplomatske akcije za obnovu Republike. S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*: 128; L. Vojnović, *Pad Dubrovnika II (1807.-1815.)*. Zagreb Dionička tiskara, 1908.

¹³ Njegova *casata* izumrla je poslije 1918. godine. N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 5: 267-269.

¹⁴ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 85.

Slika 1. Ulica Dinka Ranjine 9 snimljena iz pravca Straduna i iz Strossmayerove ulice prema Stradunu (snimio: Maroje Mojaš)

Djetinjstvo i mladost Marija je provela u Gradu. Prema popisu stanovništva *Popolazione del Circolo di Ragusa dell'anno 1817*, živjela je s obitelji u kući koja se danas nalazi u jednoj od uskih ulica unutar povijesne jezgre, na adresi Dinka Ranjine 9.¹⁵

Imala je tri brata i šest sestara. Sestra Magda (1805-1810) i brat Karlo (1822-1825) umrli su kao djeca. Marija je rođena kao treće dijete, a nosila je isto ime kao i njezina starija sestra Marija (1803-1895), koja se kasnije udala za Ivana-Nepomuka Dworzaka iz Rijeke. Nakon pada Dubrovačke Republike osobno ime Marija sve se manje rabilo, što je bilo povezano i sa smanjenjem broja stanovnika s obzirom na to da je vlastela odlazila, a i prirodnim putem osipao se vlastoski krug.¹⁶ No

¹⁵ I. Lazarević, *Vlasteoske kuće u gradu Dubrovniku 1817. godine*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2014: 165.

¹⁶ Neki su se plemići nastanili u svojim ljetnikovcima u dubrovačkoj okolici, a neki su, poput činovnika i vojnih dužnosnika, odselili u druge dalmatinske gradove ili otišli u inozemstvo. Od nekadašnjeg velikog broja vlasteoskih obitelji, oko stotinu i osamdeset do stotinu i devedeset, uoči

Slika 2. Široko predvorje baroknog ljetnikovca Natali i ulaz u vrt s okvirom i nadvratnikom, lavljom glavom i kruništem po vrhu ogradnog zida na Boninovu (fotografije preuzete iz knjige: Bruno Šišić, *Vrtni prostori povijesnog predgrađa Dubrovnika od Pila do Boninova*: 170-171.)

unatoč tome, osobno (ili udvojeno) ime Marija i dalje je bilo najbrojnije žensko ime u 19. stoljeću.¹⁷ Imala je još dva brata: Petra (1804-1876), direktora Poglavarstva i dubrovačkog patriota, i Mata (1816-1895), ratnika, kasnije općinskog vijećnika. Njezine mlađe sestre bile su: Ana (*1810), Sofija (*1811), žena Antuna Špirovog Grati iz Kotora, Magda Marija (*1815), žena Korčulanina Aleksandra Dominikovog Giunio, i najmlađa Ana Natali (1819-1840).¹⁸ O obrazovanju Marije Natali nema sačuvanih podataka.¹⁹

Ladanjski odmak od gradskog života njezini roditelji nisu tražili u sjenovitim hladovinama Rijeke dubrovačke, već su izvan zidina uživali u baroknom

---

19. stoljeća bilo ih je svega dvadesetak. U Dubrovniku ih je bilo sve manje, tako da ih je na kraju istoga stoljeća u Gradu živio neznatan broj. N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 1: 320; Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800.-1880.)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941: 36; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 9: 30.

¹⁷ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 9: 131.

¹⁸ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 85.

¹⁹ U Dubrovniku je 1785. podignut *Conservatorio delle educande* namijenjen siromašnijoj djeci, a imućnije mlade Dubrovkinje roditelji su slali na učilišta u Firencu i Veneciju. S. Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*: 12.

ljetnikovcu u vlasništvu njezina oca na Boninovu (danas zgrada u Ulici Anice Bošković 30).

Institucija fideikomisa preuzeta iz rimskog prava kojom se obiteljski posjed nije otuđivao nego nasljeđivao primogeniturom, uščuvala je vlasništvo nad mnogim ljetnikovcima i nakon propasti Republike.²⁰ Na taj je način vrlo vjerojatno u obitelji Natali sačuvan i ljetni dvor na Boninovu.²¹ Na proširenom južnom dijelu obiteljskog posjeda Natali uz ulicu, na samom dodiru sa sklopom susjednog renesansnog Skočibuhina ljetnikovca, i danas još uvijek postoji zazidani otvor koji se koristio za prolaz *karoca* kojima su s Brsalja stizali na Boninovo.²² Čini se da je u toj kući u lipnju 1825. umro Marijin mlađi brat Karlo u dobi od tri godine.²³ Ne zna se točno kada je Marija Natali napustila Dubrovnik, ali od srpnja više nije živjela u Gradu.

Ključ ženskog položaja bio je brak. Imala je osamnaest godina kada se na Braču udala za povjesničara i pjesnika Mata Zamagnu Tamarića (1800-1870), koji je u to vrijeme prihvatio činovničku službu na otoku.²⁴ Marija Natali u svojim je životnim izborima primijenila nasljeđe vladika iz minulih stoljeća u kojem je vladao zazor prema svakom obliku sudjelovanja žena u javnom životu. Prostor žene manifestirao se u obiteljskom, majčinskom krugu kršćanskog odgajanja potomstva i brige o kućanstvu. Bio je to odraz (iako tada već jako davnih) patrilinearnih temelja vlasteoskog staleža koji je odredio položaj žene unutar mreže obiteljskih i društvenih odnosa. Iako se u europskim središtima u 18.

²⁰ Slavica Stojan, *Ombla, vile i vilani. Povijest svakodnevice u ljetnikovcima Rijeke dubrovačke (15. do 19. stoljeća)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2018: 186.

²¹ Zanimljivost o jednom od kasnijih nasljednika tog ljetnikovca ispričala je Marija Altarac (rođ. 1926) koja od svog rođenja živi u neposrednom susjedstvu Natalijeva dvora. "Pričalo se u našem susjedstvu da je Jero Natali imao tako veliki posjed oko kuće da je sezao sve koliko pogled može doseći podno brda prema Srđu, sve do stambenog naselja koje se danas naziva Sedam smrtnih grijeha..." (kazivanje zabilježeno 17. veljače 2020).

²² Najstariji put od Grada prema Gruškom zaljevu i Boninovu počinjao je današnjom ulicom znakovita imena - Između vrta i nastavljao (današnjom) Ulicom Anice Bošković, koja je vodila do Natalijeva ljetnikovca. No, to su godine kada je za vrijeme francuske uprave probijena i cesta koja danas vodi do Boninova. Bruno Šišić, *Vrtni prostori povijesnog predgrađa Dubrovnika. Od Pila do Boninova*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003: 16-17, 169-172.

²³ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 85.

²⁴ Opširnije o Matu Zamagni Tamariću: Jelena Obradović Mojaš, »Mato Zamagna (1800.-1870.), povjesničar i pjesnik«, u: Mato Zamagna, Jelena Obradović Mojaš, Ivana Lovrić Jović, *Kolende. Transkripcija i studije*. Dubrovnik: Dubrovačke knjižnice, 2018: 79-170.

stoljeću polako rušilo tradicionalno mišljenje o umnoj i tjelesnoj superiornosti muškaraca nad ženama, novi "otvoreniji" način života žena u Gradu, osobito njihova sudjelovanja i odlaske na glazbene, kazališne i plesne priredbe, kritizirao je Marijin *dundo*, očevo brat i dubrovački vlastelin Dživo Natali, smatrajući ih "suvišnjim stvarima" koje gospođama daju "premoć".²⁵ U životu onodobne djevojke još su uvijek važnu ulogu imali njezin otac, a zatim i suprug.²⁶

Marija Natali udala se u godinama u kojima su to radile plemkinje (kao i u doba Republike), stječući time položaj odrasle osobe i dobivajući odgovornost i ovlaštenja kakvih nije bilo u očinskoj kući.²⁷ Marija i Mato Zamagna pripadali su vlasteoskom krugu, a jesu li u to vrijeme jedno drugome bili osobni izbor želje izvan obiteljskih zagovora - ne možemo znati.²⁸ Njezin suprug slijedio je životni put mnogih pripadnika aristokracije koji su nakon pada Republike napustili Dubrovnik. Vjenčali su se 31. srpnja 1825. u crkvi sv. Marije u uvali Splitska na Braču. Svjedoci su bili Marino Cavineo iz Splitske i opat Frano Zamagna iz Dubrovnika. Obred je uz pristanak mladenkina oca Jeronima vodio dum Frano Scarneo.²⁹

²⁵ S. Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*: 14.

²⁶ Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 192-193; S. Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*: 13; David Herlihy, »Women and the sources of Medieval history«, u: David Herlihy, *Woman, Family and Society in Medieval Europe: Historical Essays 1978-1991*. Oxford: Bergahn books, 1995: 15.

²⁷ *Knjiga vjenčanih, Nerežišće (9.II.1825.-25.XI.1857.)*, str. 1, HR-DAZD-648. Zrela dob njihovih muževa bila je između 30 i 40 godina, no Marijin suprug Mato u trenutku vjenčanja imao je svega 25 godina. To znači da par nije slijedio primjere iz vremena svojih roditelja, kada je vladao običaj tzv. mediteranskog modela braka u kojem je dobna razlika supružnika bila velika; Z. Janeković Römer, *Okvir slobode*: 197.

²⁸ Giacomo Lanteri još je u 16. stoljeću u svom djelu *Della economica* smatrao da se ljudska sreća ne može razdvojiti od upravljanja domom. Gotovo tri stoljeća poslije, u 19. stoljeću, Caterina Franceschi u djelu *Educazione morale della donna italiana* svoje je promišljanje o sreći, za razliku od Lanterija, jasno razgraničila pojmovima osobne i univerzalne sreće. Osobnu je sreću, prema njezinu mišljenju, njegovala žena u miru unutar doma dok je univerzalna sreća trebala biti plod muškog napora. O obitelji je pisala osjećajno, koristeći pritom izraze "sveta ljubav" i "svete radosti obiteljske ljubavi". Raffaella Sarti ističe kako su znanstvenici koji su sredinom 20. stoljeća istraživali kvalitetu obiteljskih odnosa u prošlosti zaključili da je obitelj s vremenom od zajednice supružnika - kasnije i supružnika i djece - od bezosjećajnosti i hladnoće prerastala u zajedništvo ljubavi i nježnosti. Raffaella Sarti, *Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500.-1800.)*. Zagreb: Ibis grafika, 2006: 254-255.

²⁹ *Marino de Cavineo e Francesco Abbate de Zamagna, tutti due nobili... Knjiga vjenčanih, Nerežišće (9.II.1825.-25.XI.1857.)*, str. 1, HR-DAZD-648; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 6: 295.

U prvim bračnim mjesecima, pa i godinama, Marija nije svoj društveni život ostvarivala kroz neposredne obiteljske veze sa ženama iz svoje i muževe obitelji jer su njezina majka i sestre ostale živjeti u Dubrovniku. Od nje se, baš kao što je bio slučaj i s vladikama u doba Republike, nije očekivalo da radi. Njezin se zadatak rađanja djece ostvarivao u intimi majčinskih sfera zbog čega je i stupala mlada u brak.³⁰ Osim što joj je početak braka otvorio novu dionicu života, odveo ju je u doslovno novi prostor življenja. U godinama njihova doseljenja na Brač, otočki kraj proživljavao je pravi procvat, osobito nakon što je 1827. godine Supetar postao općinsko središte.³¹ Mladi je par, čini se, najprije stanovao u uvali Splitska, a kasnije se preselio u Supetar, smjestivši se u kuću Jakova Rendića.³² O tim godinama Marijina života sačuvani su tragovi samo u otočnim matičnim knjigama.

Nepunu godinu dana nakon vjenčanja (19.5.1826.) rodila im se kći Nikoleta Maria Fortunata Zamagna.³³ Marija je svoje prvo dijete donijela na svijet domicilnim porodom, u to vrijeme uobičajenim, uz pomoć licencirane primalje

---

³⁰ Iako je u prošlosti bilo i drukčijih modela ponašanja i alternativnih ženidbi (kao i izbora vjerskog celibata i samostanskog života), Raffaella Sarti je, pišući o moralnom odgoju i životu žena u tom razdoblju u Italiji, iznijela tumačenje koje se naslanjalo na staru premisu o prirodnoj ženskoj predodređenosti za život u kući: "Neka se, dakle, žena pobrine i za ovaj težak dio osobne sreće: *neka mudro uredi i rasporedi stvari u svom malom kraljevstvu kako bi u njemu sve uspijevalo i dobro ispalo!*" Sarti smatra kako je tu situacija jasna: ona kraljuje srcem, a on inteligencijom. R. Sarti, *Živjeti u kući*: 253-254.

³¹ Nevenka Bezić Božanić, »Prilog poznavanju stanovništva i prezimena u Supetru u 17. i 18. stoljeću.« *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* 17/2 (1989): 123.

³² Njihov boravak u toj kući nedvojbeno je naveden u nekoliko kasnijih upisa mjesta preminuća članova iz njihove obitelji. *Knjiga mrtvih, Supetar na Braču (14.2.1825.-21.9.1845.)*, str. 70, 81, HR-DAZD-1223. Inače, kamenu kuću s terasom, sudeći po uklesanoj godini, najvjerojatnije su podignuli Jakovljević djed Antun Rendić (1724-1786) i njegov brat Nikola (1731-1813), ninski kanonik. Pripadali su mnogobrojnom rodu koji je kroz nekoliko generacija sklapao brakove s djevojkama iz istaknutih supetarskih obitelji, očito zahvaljujući društvenom ugledu i pomorstvom stečenom bogatstvu. Duško Čikara, »Kasnobarokne reprezentativne bračke kuće tripartitnog tlocrta.«, u: *Razmjena umjetničkih iskustava u jadranskome bazenu: zbornik radova znanstvenog skupa "Dani Cvita Fiskovića" održanog 2014. godine*, VI, ur. Jasenka Gudelj i Predrag Marković. Zagreb: Filozofski fakultet, 2016: 95, 102.

³³ Nenad Vekarić naveo je da je Nikoleta Zamagna rođena oko 1837. Prema župnikovim bilješkama u matičnoj knjizi, čini se da je to bilo jedanaest godina prije. *Knjiga rođenih, Nerežišće (5.1.1825.-14.1.1839.)*, str. 5, HR-DAZD-645; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439. Pogrešan navod o godini rođenja stoji i u studiji J. Obradović Mojaš, »Mato Zamagna (1800.-1870.), povjesničar i pjesnik.«: 96.

Slika 3. Kuća Jakova Rendića u Supetru (snimio: Jasenko Rasol, preuzeto iz *Zbornika radova znanstvenog skupa "Dani Cvita Fiskovića"*: 95.)

Elene Mladineo.³⁴ Devet dana poslije, u crkvi župe Nerežišće krstio ju je župnik dum Prospero Defilippis. Svjedok je bio obiteljski prijatelj Marino Cavineo, a kumovi Domenika Radovani Cavineo iz Splitske i dr. Paolo Plenković.³⁵ Prva

³⁴ Sve do 18. stoljeća porođaj nije pobuđivao interes medicinske struke, osim u rijetkim slučajevima komplikacija. Iako su uvijek postojale vješte žene koje su se bavile primaljstvom, djelatnost licenciranih primalja u 19. stoljeću, obrazovanih u zadarskoj školi za primalje ili osposobljenih na medicinskim školama i tečajevima u Šibeniku i Trogiru, umanjila je dotadašnje dramatične ishode pri porodu. Ključno razdoblje u medikalizaciji porođaja na ovim prostorima odvijalo se tijekom austrijske uprave od 1815. do 1918. godine. Važan prinos u postavljanju dezinfekcijskih i higijenskih standarda ostvario je mađarski liječnik i znanstvenik Ignaz Semmelweis (1818-1865) u rodilištu Opće bolnice u Beču (o čemu je pisao u svojoj knjizi *The Etiology, Concept and Prophylaxis of Childbed Fever*). Tek krajem 19. stoljeća u svijet rodilja i primalja ušli su i muškarcari - kirurzi, u čijoj su prisutnosti primalje koje su i dalje obavljale većinu poroda - bile u podređenom položaju. Opširnije o porodima u tom razdoblju: Geoffrey Chamberlain, »British maternal mortality in the 19th and early 20th centuries.« *Journal of the Royal Society of Medicine* 99/11 (2006): 559-563; Kristina Puljizević, *U ženskim rukama. Primalje i porođaj u Dubrovniku (1815.-1918.)*. Zagreb, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2016.

³⁵ *Knjiga rođenih, Nerežišće (5.1.1825.-14.1.1839.)*, str. 5, HR-DAZD-645.

Marijina kći ime je vjerojatno dobila po očevoj majci Niki Sorgo Zamagna (1762-1842).

Dvije godine nakon prvog poroda Marija je u Nerežišćima rodila drugu kćer. U matičnim knjigama rođenih upisano je ime Marija Benedeta Ludovica,³⁶ iako je u kasnijim dokumentima navedeno samo - Margarita.³⁷ Možda se radilo o administrativnoj župnikovoj pogrešci ili netočnom navodu u kasnijim prijepisima parica, no mogući obrisi objašnjenja naslućuju se iz komentara upisanih u matice rođenih. Naime, odmah po rođenju 26. kolovoza 1828. dijete je zbog životne ugroženosti krstila primalja Elena Matulin iz Postira. Djevojčica je preživjela i oni su tri mjeseca poslije, 23. studenog 1828. "svetim obredom u crkvi proslavili ceremoniju krštenja".³⁸ Iako nije upisano među župnikovim bilješkama, moguće je da su roditelji svojoj kćeri nadjenuli ime Margarita iz duboke zahvalnosti i vjere u zaštitu svete, nebeske zaštitnice Nerežišća, kojoj su u župi posvećeni crkvice i trg.

Život na otoku otkrio je Mariji radosti majčinstva, no nedugo zatim i duboke majčinske tuge. Dok je Margarita bila dvogodišnja djevojčica, Marija je u ožujku 1830. uz pomoć primalje Elene Felicinović u Supetru rodila sina Frana Jeronima Mariju.³⁹ Nažalost, dječak je rođen kao nedonošče i preminuo je nakon pet dana.⁴⁰ Župnik Jure Roić zapisao je kako je do smrti došlo uslijed prestanka disanja zbog nezrelog rođenja (*per mancanza del respiro, giudicato parto imaturo*).⁴¹ Tragedija gubitka bila je tim bolnija što je koncem iste godine umrla i kći Margarita.⁴² Djevojčica se ugušila uslijed kataralne upale (*affezione*

³⁶ *Knjiga rođenih, Nerežišće (5.1.1825.-14.1.1839.)*, str. 24, HR-DAZD-645.

³⁷ Ime Margarita preuzeo je i Nenad Vekarić, referirajući se na podatke iz matice umrlih.

³⁸ Uz upis datuma rođenja u matičnoj knjizi, župnik je naknadno 23. studenog (što je vidljivo i po drukčijoj tinti) dodao rečenicu da je obavljeno obredno krštenje (*celebrata la sacra cerimonia*).

³⁹ *Knjiga rođenih, Supetar na Braču (24.12.1825.-26.3.1840.)*, str. 28, HR-DAZD-1220.

⁴⁰ *Knjiga mrtvih, Supetar na Braču (14.2.1825.-21.9.1845.)*, str. 17, HR-DAZD-1223; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439.

⁴¹ Budući da je dijete bilo *prematurus*, vjerojatno se radilo o respiratornom distress sindromu zbog manjka surfaktanata. Na ovom i svim drugim objašnjenjima dijagnoza uslijed kojih su djeca Marije Natali napustila ovaj svijet, zahvaljujem dr. Višnji Tadić, spec. ginekologije i porodništva, i prof. dr. sc. Marini Kos iz Kliničkog zavoda za patologiju Ljudevit Jurak pri Kliničkom bolničkom centru Sestara milosrdnica i Zavoda za patologiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

⁴² *Knjiga mrtvih, Supetar na Braču (14.2.1825.-21.9.1845.)*, str. 20, HR-DAZD-1223; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439.

catarale sofocativa).⁴³ Duboka tuga ponovila se i godinu poslije. Drugi sin Frano rođen je 1831. godine s malformacijom (*difetto organico*), a odmah po rođenju intervenirao je i dr. Antun Nikolarić. Žalostan ishod naslućivao se u trenutku kada je njihov dom pohodio i župnik te krstio dijete,⁴⁴ a novorođenče je poživjelo svega pet dana.⁴⁵ Jedina utjeha Mariji Natali u tim bolnim majčinskim iskustvima bila je petogodišnja kći Nikoleta. Tri godine poslije, Marija i Mato Zamagna ponovno su doživjeli roditeljsku tugu. Marija je 1834. u Supetru rodila trećeg sina, Jeronima Frana Ivana Mariju, no dijete je oboljelo od žutice (*literizia*).⁴⁶ Dva dana nakon rođenja krstio ga je župnik Jure Rojić, a u majčinu je zagrljaju bio samo pet dana.⁴⁷

S aspekta suvremene medicine, dijagnoza Jeronima Frana Ivana Marije otkriva moguće razloge Marijinih problematičnih trudnoća s tragičnim ishodima jer upućuje na Rh negativnu majku, što pak otvara mogućnost Rh nepodudaranja. Danas je poznato da poteškoće u trudnoći nastaju kada majka ima Rh negativnu krv, a fetus Rh pozitivnu, naslijeđenu od oca. Međutim, tijekom prve trudnoće (kao što je to, primjerice, bio slučaj s prvom trudnoćom Marije Natali nakon koje je rodila zdravu kćer Nikoletu), fetus ili novorođenče često nemaju poteškoća jer sve do samog poroda ne dolazi do značajnijeg dodira krvi fetusa i majke. Međutim, svaka sljedeća trudnoća povećava osjetljivost majke na Rh pozitivnu krv. Ako pritom razina bilirubina postane previsoka, može doći i do oštećenja mozga fetusa.⁴⁸ Još početkom prošlog stoljeća Rh-imunizacija bila je jedan od vodećih uzroka perinatalnog mortaliteta, a danas se u kliničkoj praksi rijetko susreće zbog primjene profilakse anti-D imunoglobulina.⁴⁹ U vrijeme majčinstva Marije Natali onodobna medicina nije raspolagala s ovim

⁴³ Iako su dijagnoze opisno navedene, prof. dr. sc. Marina Kos smatra da se moglo raditi i o difteriji ili težoj upali dišnih putova s produkcijom obilne sluzi.

⁴⁴ *Questo neonato a trovarsi all'intenso pericolo di morte, per ordine de' medico comunale... Knjiga rođenih, Supetar na Braču (24.12.1825.-26.3.1840.)*, str. 34, HR-DAZD-1220.

⁴⁵ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439.

⁴⁶ *Knjiga rođenih, Supetar na Braču (24.12.1825.-26.3.1840.)*, str. 48, HR-DAZD-1220; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439. Prof. dr. sc. Marina Kos naglašava kako je *literizia* naziv za žuticu (*icterus*) u venecijanskom dijalektu.

⁴⁷ *Knjiga mrtvih, Supetar na Braču (14.2.1825.-21.9.1845.)*, str. 35, HR-DAZD-1223; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439.

⁴⁸ <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-za-pacijente/specifricne-bolesti-zena/komplikacije-trudnoce/rh-inkompatibilnost-neslaganje> (pristupljeno 7.12. 2019.)

⁴⁹ Jelena Drpić Šušula, *Rh imunizacija u trudnoći*. Sveučilište u Splitu, 2014. <https://repo.ozs.unist.hr/islandora/object/ozs%3A118/datastream/PDF/view> (pristupljeno 7.12.2019.)

spoznajama.⁵⁰ Leže li u tome razlozi umiranja njezine dječice čak i onda kada su opisane dijagnoze upućivale na različite uzroke smrti?⁵¹

U svojoj dvadeset i sedmoj godini Marija Natali Zamagna imala je za sobom pet trudnoća i poroda i samo jednu kćer. Njezinim patnjama mogli bismo pristupiti iz kuta povijesti emocija.⁵² Pritom bismo se hvatali u koštac s problemom određenja pojma emocije i svega onoga što emocija u dugom trajanju znači.⁵³ Neovisno o tome što prošlosti valja pristupiti kao “drugosti”, ne možemo se oteći dojmu da su ljudi u prošlosti, kao i danas, osjećali radost, ljutnju, strah, tugu i očaj.⁵⁴ Tuga prilikom gubitka voljene osobe načelno bi trebala biti izuzetno duboka i prodorna, no ne pogađa sve ljude jednakim intezitetom i trajanjem. U

---

⁵⁰ U to vrijeme bile su moguće i druge komplikacije pri porođajima, a okolnosti su nerijetko nedostavno opisane. Teškoće su mogle biti uzrokovane svim neprirrodnim položajima djeteta prilikom rađanja. Porođajne teškoće mogli su prouzročiti i nepravilni trudovi, nepravilnosti građe zdjelice ili preveliko dijete. K. Puljizević, *U ženskim rukama*: 133-135. Suvremena istraživanja pak kazuju da najčešći identificirani uzrok pobačaja predstavlja fetalna kromosomska abnormalnost. Vidi: Ana Nikcevic, Sarah Tunkel, Andrzej Kuczmierczyk, Kypros Nicolaides, »Investigation of the cause of miscarriage and its influence on women’s psychological distress.« *British Journal of Obstetrics and Gynaecology* 106 (1999): 808.

⁵¹ Na ovoj tezi zahvaljujem dr. Višnji Tadić, spec. ginekologije i porodništva.

⁵² Iako su im sastavni dio, emocije su dugo bile marginalizirane i posve izvan fokusa povijesti i historiografije. Jan Plamper u svojoj je knjizi sondirao refleksiju emocija unutar dugog luka od dvije i pol tisuće godina, a potom multidisciplinarnim ključem sintetizirao dosadašnja istraživanja i propitao buduće smjerove teorija o emocijama. Opširnije vidi: Jan Plamper, *The History of emotions: An Introduction*. Oxford-New York: Oxford University Press, 2015.

⁵³ Mirko Sardelić ističe kako filozofi, nešto recentnije i biolozi, neuroznanstvenici i psiholozi tisućljećima pokušavaju odrediti emocije, njihovo nazivlje i kategorizaciju. Povijest emocija proučava odnose među emocijama, kulturama i identitetima koji su, zbog svoga međusobnog utjecaja, u stalnoj mijeni. Povijesnom analizom razvoja emocija s ciljem objašnjenja suvremene ljudske emocije bavi se njezin evolucijski aspekt, dok unutrašnji kontekst pokušava razjasniti same emotivne procese. Mirko Sardelić, »Model proučavanja i izazovi povijesti emocija – skica.«, *Historijski zbornik* 68/2 (2015): 395-399. Caterina Albano ističe kako ta dimenzija “unutarnjeg” emotivnog doživljaja mijenja svoj oblik u trenutku “vanjske” ekspresije (izražavanja radosti, ljutnje, straha, tuge, bijesa i dr.). Povijest emocija i teorije koje su ih pokušavale kontekstualizirati u odrazu društvenih i kulturnih procesa, prolazile su različite razvojne faze. Tijekom 19. stoljeća u utiranju psihologije sve se više proučavao i (re)definirao odnos uma i tijela, a emocija je dobivala znanstveni okvir. Caterina Albano, »The puzzle of human emotions: some historical considerations from the 17th to the 19th centuries.« *Developmental Medicine & Child Neurology* 50 (2008): 494-497.

⁵⁴ Barbara H. Rosenwein na tom tragu podsjeća na pojam *emotionology* kojim se društvena zajednica odnosi prema temeljnim osjećajima i njihovoj ekspresiji. Pritom se ne misli samo na pučko izražavanje osjećaja nego i na osudu ili društveni stav o pojedinoj osjećajnoj manifestaciji (poput plakanja u javnosti ili gnjevnog ispada na javnom mjestu). Barbara Herstein Rosenwein, »Worrying about emotions in history.« *The American Historical Review* 107/3 (2002): 821-824.

Marijinom slučaju radilo se o tugama iz majčinskog emocionalnog habitusa. Iako nas dijele stoljeća, nameću se (svevremenska) pitanja. Kako je ona osobno proživljavala te događaje? Je li je mučio osjećaj krivnje?⁵⁵ I, kakva je bila onodobna kolektivna kultura emocija? S historiografskog aspekta, natalitet i mortalitet djece sagledivani su u kontekstu demografskih kretanja i uopće ženina fertilnog prinosa na kojemu se bazirala reproduktivna strategija. Ali - kakav je bio emotivni svijet? Upustimo li se u osjećajne pukotine, dolazimo do nježne niše majčinstva i emocija utkanih u društvene procese.⁵⁶

Iako je porod predstavljao društveni događaj kojim je počinjao novi život (u) obitelji, to je ipak prvenstveno bio intiman čin iz "unutarnjeg" doživljaja majke. Marijine kratkotrajne majčinske radosti iščekivanja novog života i emotivne patnje koje su ih potom zasjenjivale, ponavljane i zgusnute u vremenu, zasigurno su ostavljale emocionalne ožiljke strahova, strepnji, muke, tjeskobe i brige.⁵⁷ Jer, tuga je ipak univerzalna emocija, neovisna o povijesnim i društvenim određenostima.⁵⁸ Kako se Marija Natali nosila s potrebom potpore i pomoći u postpartumu? Je li intenzivno osjećala i kompleksniju emociju - nadu koja gura naprijed i motivira na novi korak, hrabrost i novi život? Vjerojatno

---

⁵⁵ Primjerice, anksioznost, depresija, tuga, samooptuživanje i zabrinutost popratni su osjećaji kod gubitka trudnoće i gubitka novorođenčeta. Pokazala je to studija u kojoj su prikazani rezultati psiholoških posljedica spontanih pobačaja. Kod 143 ispitane žene tek je četiri mjeseca nakon pobačaja uočen blagi pad depresije. Osjećaj samooptuživanja i vlastite krivnje bio je bitno manji kod onih žena kojima je bio ustanovljen i priopćen uzrok pobačaja. A. Nikcevic et al., »Investigation of the cause of miscarriage and its influence on women's psychological distress«: 808-813.

⁵⁶ B. Rosenwein naglašava kako emocije u tom smislu imaju socijalni smisao i slijede društvene principe. One su alati kojima upravljamo životnim procesima u cjelini. B. H. Rosenwein, »Worrying about emotions in history«: 842.

⁵⁷ Suvremena istraživanja podcrtavaju da stres i patnja prouzrokovani prethodnim sličnim iskustvima gubitka djeteta ostaju trajno "zabilježeni" u ženskoj psihi. A. Nikcevic et al., »Investigation of the cause of miscarriage and its influence on women's psychological distress.«: 812.

⁵⁸ Novija istraživanja ukazuju na to da je vrijeme neposredno nakon gubitka novorođenčeta za ženu iznimno teško i emocionalno potresno razdoblje u kojem se nastala tuga gotovo i ne razlikuje od simptoma duboke depresije. Recentna istraživanja govore kako čak 90% žena koje su izgubile novorođenče trebaju psihološku pomoć neposredno nakon te spoznaje, no institucionalno je dobije tek 30%, što govori o još uvijek nedovoljno osviještenoj potrebi psihološke pomoći koja se može negativno odraziti na mentalno zdravlje majke. Johnna Nynas, Puneet Narang, Murali Kollikonda, Steven Lippmann, »Depression and Anxiety Following Early Pregnancy Loss: Recommendations for Primary Care Providers.« *The Primary Care Companion for CNS Disorders*17/1 (2015), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4468887/> (pristupljeno 11.02.2020).

jest, sa svakim novim začecem, i ne samo zbog reprodukcijskog motiva kojim su ubrzaniji tempo i broj poroda bili "ugravirani" u fertilno razdoblje.⁵⁹

Imala je dvadeset i osam godina kada ih je obasjala sreća rođenja sina Jeronima Marije Baldasara Petra (1835-1913).⁶⁰ Ime je dobio po djedu s majčine strane. Krstili su ga jedanaest dana nakon rođenja, a svjedok je bio dr. Antun Nikolarić. Međutim, tri godine nakon Jeronimova rođenja, 1838. godine Marija Natali rodila je sina Ivana. Pri rađanju je ponovno pomagala primalja Elena Felicinović koja je, nažalost, 11. siječnja u 2 sata ujutro dijete i krstila.⁶¹ Dva sata nakon rođenja Ivan je napustio svijet zbog izljeva krvi u mozak (*apoplessia sanguigna*).⁶² Bilo je to još jedno bolno Marijino iskustvo.

Ne zna se pouzdano kada, ali tih je godina k njima na Brač u podmakloj starosti iz Dubrovnika doputovala Marijina svekrva Nika Sorgo Zamagna (1762-1842). Bila je s njima kada je 29. rujna 1840. nešto prije podneva u svojoj kući Marija Natali rodila kćer Mariju Mihaelu Josipu Filomenu (1840-1886). Od milja su je zvali Marijetina.⁶³ Porod je bio težak, pomagala je primalja Magdalena Guća, a krštenje je "zbog nemoći novorođenčeta" bilo odgođeno za mjesec dana.⁶⁴ Krštena kuma Marijetini bila je njezina baka po ocu, Nika Sorgo, a svjedoci dr. Frano Bulat, upravitelj Brača, i dr. Antonio Nikolarić iz Supetra, po svemu sudeći, blizak prijatelj obitelji.⁶⁵

---

⁵⁹ I recentna istraživanja potvrđuju da 50 do 80% žena kojima je umrlo novorođenče ponovno zatrudni. Iskustva kazuju da sljedeća trudnoća za ženu predstavlja razdoblje intenzivnih, često sukobljenih emocija, pri čemu simptomi postnatalnog gubitka posve ne nestaju idućim rođenjem zdravog djeteta. Iako Svjetska zdravstvena organizacija radi fizičkog i mentalnog oporavka preporučuje odmak od 6 mjeseci prije ponovnog začeca, iskustva su pokazala da za žene koje žele brzo imati dijete odlaganje novog začeca može predstavljati dodatno opterećenje. J. Nynas, P. Nang, M. Kolikonda, S. Lippmann, »Depression and Anxiety Following Early Pregnancy Loss«.

⁶⁰ *Knjiga rođenih, Supetar na Braču (24.12.1825.-26.3.1840.)*, str. 4, HR-DAZD-1220; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439.

⁶¹ Među obavijestima o rođenju pisalo je: *...la morte del neonato seguita poco dopo la nascita...* *Knjiga rođenih, Supetar na Braču (24.12.1825.-26.3.1840.)*, str. 78, HR-DAZD-1220; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439.

⁶² *Knjiga mrtvih, Supetar na Braču (14.2.1825.-21.9.1845.)*, str. 57, HR-DAZD-1223; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439.

⁶³ *Knjiga rođenih, Supetar na Braču (23.3.1840.-7.8.1852.)*, str. 4, HR-DAZD-1221; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439; *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 7, 11, DAD.

⁶⁴ *L'infermità della neonata. Knjiga rođenih, Supetar na Braču (23.3.1840.-7.8.1852.)*, str. 4, HR-DAZD-1221.

⁶⁵ *Knjiga rođenih, Supetar na Braču (23.3.1840.-7.8.1852.)*, str. 4, HR-DAZD-1221.

Međutim, na odgodu krštenja možda je utjecao i drugi tužan događaj. Mariju je na Braču posjetila njena najmlađa sestra, dvadesetjednogodišnja Ana Natali. Umrla je 8. listopada 1840. od jake neuro-želučane groznice (*acutissima febbre gastrico neurosa*) u kući u kojoj je živjela sa sestrom Marijom i njezinom obitelji,⁶⁶ a dva dana poslije ispratili su je na supetarskom mjesnom groblju. Marijina svekrva Nika Sorgo umrla je također u Supetru u svibnju 1842. u osamdesetoj godini života, a pokopana je dva dana kasnije.⁶⁷ Nakon nekog vremena Marijina obitelj vjerojatno se vratila otočnoj svakodnevnici o kojoj, osim podataka iz matičnih knjiga, nema sačuvanih pisanih tragova. Dvije godine poslije Marija Natali Zamagna rodila je sina Petra. Nažalost, Petar je rođen s prirođenim razvojnim poremećajem, malformacijom (*difetto di sviluppo nell'utero materno*).⁶⁸ Krstila ga je primalja Magdalena Guća i poživio je samo četiri sata. Dva dana nakon rođenja pokopan je na mjesnom groblju u Supetru.⁶⁹ Čini se da Marija Natali i Mato Zamagna nakon toga nisu više imali djece. Marijine tuge i majčinske patnje zapisao je Mato, i sam slomljen emocijama, mnogo godina poslije u pjesmi posvećenoj izgubljenoj djeci *Pianti nuovi per gli angeli*.⁷⁰

Nije poznato kada je Marija Natali s obitelji napustila otok Brač, ali je izvjesno da je od 1848. živjela u Splitu, gdje je njezin muž stupio u novu službu.⁷¹ S njima su živjela djeca: dvadesetdvogodišnja Nikoleta, trinaestogodišnji Jero i osmogodišnja Marijetina. Nakon Splita preselili su se u Kotor gdje su boravili do 1854. godine. Nove Matove dužnosti odvele su ih potom u Zadar u kojem su živjeli sedam godina.⁷² U međuvremenu, sin Jeronim stekao je obrazovanje (govorio je talijanski, francuski, njemački i latinski jezik), završio studij prava u Grazu i prihvatio činovnički posao na otoku Rabu,⁷³ a još uvijek neudate kćeri Nikoleta i Marijetina živjele su s roditeljima. Zadar je bio posljednji

⁶⁶ *Knjiga mrtvih, Supetar na Braču (14.2.1825.-21.9.1845.)*, str. 70, HR-DAZD-1223.

⁶⁷ *Knjiga mrtvih, Supetar na Braču (14.2.1825.-21.9.1845.)*, str. 81, HR-DAZD-1223; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 85, 439.

⁶⁸ Prof. dr. sc. Marina Kos pretpostavlja da se radilo o nekoj od mogućih defekata intrauterinog razvoja.

⁶⁹ *Knjiga rođenih, Supetar na Braču (23.3.1840.-7.8.1852.)*, str. 28, HR-DAZD-1221; *Knjiga mrtvih, Supetar na Braču (14.2.1825.-21.9.1845.)*, str. 91, HR-DAZD-1223; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 439.

⁷⁰ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11.

⁷¹ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 1.

⁷² *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 1.

⁷³ *Razni spisi Namjesništva*, sv. 33, 122, HR-DAZD-88.

grad u kojemu je Marija živjela prateći muža u njegovim službenim dužnostima. Iz oskudnih tragova o prijateljskim vezama koje je njegovala i uopće o njezinom društvenom životu izdvaja se prijateljstvo s članovima zadarske plemićke obitelji Francesca Borellija (1810-1884). Njezine kćeri dopisivale su se s barunicom Antonijom Cattani-Jorietti Boreli (1819-1902) dugo nakon njihova odlaska iz Zadra.⁷⁴

Kada se nakon završetka činovničke službe 1862. Marija Natali Zamagna sa suprugom i kćerima vratila u Dubrovnik, odnosno u obiteljski ljetnikovac u Rijeci dubrovačkoj, vrijeme je provodila u obiteljskom krugu. Njezin otac Jeronim Petrov Natali preminuo je u svojoj kući na Pilama 31. prosinca 1862, a pogreb je održan na groblju Sv. Mihajla na Lapadu. Njezin muž tim je povodom napisao pjesmu posvećenu uspomeni na svekra.⁷⁵

U ljetnikovcu u Rijeci dubrovačkoj često su je posjećivale njezine sestre Marija Dworzak i Magda Giunio, no najčešće Sofija Grati koja se svega nekoliko godina prije sestrina povratka, u četrdeset i šestoj godini, udala za Antuna Gratija iz Kotora. Marijina druženja sa sestrama upućivala su na sestrišku povezanost i zajedništvo.⁷⁶ U godinama udovištva, prije udaje za Petra Melkova Čingriju, Mariju je često pohodila i nećakinja Marija Betondi (1836-1899), kći njezinog brata Petra Natalija.⁷⁷ Marija Natali njegovala je prisan odnos i s bratom Matom Natalijem (1816-1895) i njegovom suprugom Marinom (Marom) Pozza-Sorgo Natali (1826-1897), koji su ih sa svojim djevojčicama Jelenom (Ilkom, 1859-1887) i Marijom (1862-1929) često posjećivali u ljetnikovcu Tamarčić na Omblu.⁷⁸

Nakon ratničkih iskustava iz ranijih godina, Marijin mlađi brat Mato oženio se 1856. godine. Kasnije je bio općinski vijećnik i dugogodišnji predsjednik Trgovačke komore, zaslužan za poljoprivredu i uzgoj maslina. Navodno je bio

---

⁷⁴ U obiteljskoj ostavštini obitelji Borelli u Zadru čuvaju se pisma Girolama de Zamagna, Nikoleta de Zamagna i Marijetine Welzel de Zamagna upućena Francescu Borelliju i Antoniji kontesi Borelli. *Obitelj Borelli. Korespondencija Francesca Borellija*, 2.3.4.107 (8), HR-DAZD-635; *Korespondencija Antonie contese Borelli*, 2.3.5.4. 102 (17), HR-DAZD-635; *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 1.

⁷⁵ *Avendo i raggi del sole irradiata la stanza del moribondo Girolamo de Natali q. Pietro... un buon viaggio. R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 5: 268.

⁷⁶ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 7, 11.

⁷⁷ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 7, 11; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 85.

⁷⁸ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 7, 11.

“vrlo lijep čovjek”.⁷⁹ Marija je često provodila vrijeme s bratom, a posebno je bila bliska s bratovom suprugom, koja je bila “izvršno obrazovana i otmjeno odgojena”. K tome, Mara Matova Natali, kako ju je nazivao Bersa, plijenila je srdačnošću i osvajala simpatije “obdarena lijepim odlikama”.⁸⁰

Spominjući gospođe koje su se u Marine Pozza-Sorgo okupljale u sutonskim druženjima u *kamarama* sa zidovima prekrivenim crvenim brokatom, Bersa ne navodi ime Marije Zamagna Natali. Pod svjetlom *fiorentine* (visokog lukjerna-ra) “na dvanaest žižaka” spominje tek rođake po mužu: Pavlu Marovu Zamagna (Paulu Pera-Vicka Sorgo (1799-1857)) i njena muža Marina Zamagnu (1796-1857), inače prvog rođaka Mata Franovog Zamagne (1800-1870).⁸¹ Međutim, to što Bersa ne navodi njezino ime među posjetiteljicama salona Marine Pozza-Sorgo, ne znači da ona nije zalazila na “gospodske *soirées*” nakon povratka u rodni grad. Jer, možda se Bersa u opisima grada bavio godinama u kojima je Marija Natali Zamagna s mužem i obitelji još uvijek živjela izvan Dubrovnika.⁸² Nakon njihova povratka u Grad i u Rijeku dubrovačku, druženja s njezinim bratom Matom Natalijem, njegovom ženom Marinom Pozza-Sorgo i kćerima u ljetnikovcu Zamagna Tamarić na Ombli, ali i u ljetnikovcu Natali u Gružu, bila su vrlo česta. Kupali su se u rijeci i uživali u blagdanskim festama toga kraja.⁸³

Marijina obitelj, baš kao i obitelj njezina brata Mata Natalija, u to je vrijeme bila osiromašena, a skromne prihode ubirala je od zasađenih maslinika u Rijeci dubrovačkoj i u selima Dubrovačkog primorja.⁸⁴ Skromnim okolnostima

⁷⁹ To je zapisala njegova kći Marija (Mara) Mala Natali početkom 20-ih godina 20. stoljeća u anegdotalnim biografskim crticama o članovima šire obitelji *Rimembranze del passato*. Čosić navodi kako izvorni rukopis na talijanskom jeziku nije sačuvan, ali postoji prijevod koji je 1925. načinio Lujo Vojnović. S. Čosić, »Tempi passati Mare Male Natali«: 26.

⁸⁰ J. Bersa. *Dubrovačke slike i prilike (1800.-1880.)*: 132.

⁸¹ J. Bersa. *Dubrovačke slike i prilike (1800.-1880.)*: 127, 132; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 440.

⁸² U Bersinu djelu *Dubrovačke slike i prilike* nižu se slike posljednjih godina Republike, njezina pada, dolaska Francuza i Austrijanaca, a opisuju se i prilike kulturne povijesti kao i osebnosti dubrovačkog društvenog ambijenta. Međutim, Marija Natali u Dubrovnik se s mužem i obitelji vraća tek 1864. i vrlo je moguće da je iz tog razloga izmakla fokusu osoba o kojima je pisao Josip Bersa.

⁸³ *Dnevnik o događajima na imanju Zamagna 1864.-1867.*, bez paginacije. *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 7.

⁸⁴ U društvenoj slici Dubrovnika u okviru austrijske Dalmacije dominirao je opći pad životnog standarda, siromašenje i stagnacija. Uzroci su bili u (tada već) davnom raspadu aristokratskog staleškog sustava, u siromaštvu koje im nije dopuštalo obnavljanje ladanjskih zdanja još pretkraj Republike, u ratnim razaranjima vezanim uz pad Republike kao i u usporenim gospodarskim i političkim promjenama. Padom Republike podjela staleža (vlastela, antunini i lazarini, puk i seljaci) prestala je postojati

Slike 4 i 5. Ljetnikovac Zamagna Tamarić u Rijeci dubrovačkoj i ljetnikovac Mata Natalija u Gružu (snimili: Maroje Mojaš, Orsat Mojaš)

usprkos, na svečanim objedima za blagdane i na Novu godinu, Marija Natali Zamagna, suprug, kćeri i sin, pa i njihovi odabranici i (kasniji) potomci nazdravljali su "svakom novom danu života",⁸⁵ a Mato je supruzi Mariji i kćeri Marijetini posvećivao i stihove uz blagdane Svetoga imena Marijina i Male Gospe.⁸⁶

U međuvremenu, Marijin sin Jeronim oženio se u Zadru 1863. s Luizom-Augustom-Silvinom.⁸⁷ U katedrali sv. Stošije vjenčao ih je dum Vicko Ivčić, a među kumovima je bio i Mato Natali iz Dubrovnika.⁸⁸ U rujnu 1864. dobili su sina Mata, a Marija Zamagna prvi je put postala baka.⁸⁹ Jero Zamagna tada je bio u činovničkoj službi na Rabu, a zatim u Šibeniku.⁹⁰ Dva mjeseca nakon rođenja prvog unuka Marija Natali doživjela je vjenčanje mlađe kćeri Marije (Marijetine). Njezin odabranik bio je vojni službenik Giuseppe (Josip) Welzel (*1826) iz Heimburgha u Donjoj Austriji, kojega je Marijina obitelj od milja zvala Pepi.⁹¹ U crkvi Sv. Spasa na Placi 9. studenog 1864. vjenčao ih je dum Pasko Naracci.⁹² Na vjenčanju su uz mladence bili i Marija i Mato Zamagna. Marijetinin svjedok bio je njezin brat Jeronim koji je radi sestrina vjenčanja doputovao iz Šibenika, a njezinom suprugu vojni kapetan Federico Cavalliere de Pollini iz Milana, koji je često kasnijih godina posjećivao mladi par u ljetnikovcu na Omblu.⁹³

---

i društveni su se slojevi počeli prožimati. Zemljoposjednici su sve češće bili pučani i poneki seljaci, koji su kupnjom zemljoposjeda (još u razdoblju ukinuća institucije *fideikomisa* 1811-1817, ali i kasnije, u drugoj polovici 19. stoljeća, kada je ta institucija polako zamirala) povećali svoju imovinu na račun vlastele. Unatoč zajedničkom interesu, aristokratski ponos i vlasteoska taština stvarali su i u kasnijem razdoblju nepremostiv jaz u odnosu prema građanstvu. *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 7; S. Ćosić, »Tempi passati Mare Male Natali.«: 25; S. Stojan, *Ombla, vile i vilani*: 189; S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*: 205-206, 355; J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800.-1880.)*: 38-43.

⁸⁵ *Al pranzo famigliare 1/1 1866. R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11.

⁸⁶ *A Marietta, in vigilia dell'onomastico di mia moglie... Per lo stesso argomento alla mia figlia Mariettina... Ombla, la sera degli 8 Settembre...; Nel di 13 Settembre 1868, onomastico di Marietta mia moglie, e di Mariettina mia figlia, durante il pranzo di famiglia. R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11.

⁸⁷ *Knjiga vjenčanih, Zadar, Sv. Stošija (13.1.1858.-19.4.1866.)*, str. 53, HR-DAZD-1799.

⁸⁸ Mato Natali u tom je slučaju mogao biti njegov stric, majčin brat Mato Natali (1816-1895) iz Dubrovnika. N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 85.

⁸⁹ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11.

⁹⁰ Kasnije je službovao u Korčuli (1869) i u Trogiru (1876/8). *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 443.

⁹¹ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11, DAD.

⁹² Tim joj je povodom otac Mato napisao zdravicu *Auguri, e Brindisi agli Sposi. Ombla 12/ Novembre 1864. i Pozdrav nevjestici. R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11; ABD, *Matična knjiga vjenčanih Grad 1858.-1876.*, sig. 7, sv. 9, br. 24, str. 34.

⁹³ *Matična knjiga vjenčanih Grad 1858.-1876.*, sig. 7, sv. 9, br. 24, str. 34; *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 7.

Mariju i njezinog supruga posjećivali su na Ombli i njegovi prijatelji s kojima je bio u službi u Kotoru. U večernjim druženjima odlazili su u Bundičev teatar otvoren 1865. godine.⁹⁴ Te su godine posjetili Jera i Luizu u Šibeniku kako bi zagrlili prvog unuka, od milja zvanog Mato Mali. U siječnju 1866. Jeru je u Šibeniku rođena kći, a u posjet su im otputovali i potkraj 1868, nakon što je Jero preuzeo novu dužnost na Korčuli, kada su zajedno proveli božićne i novogodišnje blagdane.⁹⁵

Imendansko slavlje 1869. okupilo je oko Marijina stola drage članove njezine obitelji, a muž joj je iznova darovao stihove. Bio je to posljednji blagdan Imena Marijina koji su proveli zajedno u ljetnikovcu i u životu.⁹⁶

Nakon četrdeset i pet godina zajedničkog života, Marijin muž Mato Zamagna umro je 14. veljače 1870. godine.⁹⁷ Uz Mariju je bila cijela njezina obitelj. Jeronim je neko vrijeme boravio na Ombli, a onda se vratio činovničkim dužnostima na otok Korčulu. S Marijom je i dalje živjela starija neudata kći Nikoleta, tada u dobi od četrdeset i četiri godine. Marijeta je s mužem Josipom (Pepijem) Welzelom živjela u Luci Šipanskoj i čini se da nisu imali djece.⁹⁸ Za Mariju Natali počelo je novo poglavlje udovičkog života. Pet mjeseci nakon Matove smrti, u srpnju 1870. obitelj se okupila na čitanju oporuke, a Jeronim je potpisao dokument o zatečenom stanju nasljedstva.⁹⁹

Kao udovica Marija je češće boravila na imanju u Rijeci dubrovačkoj nego u Gradu i Ombla je ostala njezin *locus amoenus*.¹⁰⁰ U prosincu je redovito s Nikoletom odlazila Marijetini u Luku Šipansku gdje su zajedno provodile blagdane. Čini se da su ih sveti blagdanski dani okupljali i u starosti. Marijetin

⁹⁴ *Dnevnik o događajima na imanju Zamagna 1864.-1867*; S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*: 308.

⁹⁵ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11.

⁹⁶ *U dan na koji se slavi Ime Marijino koga nosu Marietta i Mariettica, moja zaručnica i moja kćer... na 12/9/1869. R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11.

⁹⁷ Uzrok smrti bio je *edema polmonare*. Pokopan je 16. veljače na groblju kod Tri crkve na Boninovu. N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 294.

⁹⁸ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 1.

⁹⁹ Iako su imali posjede i vinograde u Slanome, Česvinici, Osojniku, Ombli, Čibači, Šipanskoj Luci, na Gromači i u Ponikvama na Pelješcu, ustanovljeno je da je iznos pasive bio veći od aktive. Najveća stavka dugovanja odnosila se na dubrovački zakladni zavod *Blaga djela* (4.564 fior. od ukupne pasive koja je iznosila 4.780 fior.). DAD, *L'Inventario giudiziale di defunto Matteo q. Francesco di Zamagna. KS-Dubrovnik*, 1870, K-87, S-IV.

¹⁰⁰ *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 1; *Obitelj Borelli*; 2.3.5.4.102. *Zamagna Nicoleta, iz Dubrovnika 1878.-1894*, kut. 17, HR-DAZD-635.

suprug Josip Welzel često je putovao u Austriju, a iz pisama koja je tih godina Nikoleta pisala njihovoj prijateljici Antoniji kontesi Borelli u Zadar iščitavala se majčina i sestrina zabrinutost za Marijetinino zdravlje.¹⁰¹

U kolovozu iste godine u kojoj je izgubila supruga, Marija je drugi put postala baka. U Korčuli, gdje je njezin sin Jeronim u to vrijeme bio u službi, rodila joj se unuka Carlotta (Karolina-Marija-Olga-Gaetana).¹⁰² Odabirom imena častili su Luizine roditelje. Naime, Marijina nevjesta Luiza bila je kći liječnika Karla Magrinija iz Venecije i Karoline Ivančić s Malog Lošinja.¹⁰³ Šest godina poslije, 1876. Jeronimu se u Trogiru rodio sin Henrik (Henrich-Arin-Karmel), 1878. kćer Irma Marija, a oko 1880. najmlađi sin Savino.¹⁰⁴

I kad se činilo da su tragedije vezane uz gubitak potomstva daleko iza nje, Marija Natali ponovno je doživjela bolan događaj. Godine 1886. u Luci Šipanskoj uslijed izljeva krvi u mozak umrla je njezina mlađa kći Marijetina.¹⁰⁵ Starija kći Nikoleta ostala je uz majku i u danima njezine starosti.

Slike iz obiteljske svakodnevice ponekad je u pismima barunici Antoniji Cattani Borelli očitavala kći Nikoleta,¹⁰⁶ dok Marijina pisma nisu sačuvana. Godine su se nizale i pred kraj Marijina života unuke su joj već bile u godinama za udaju. Carlotta Zamagna se 1889. u zadarskoj katedrali sv. Stošije, na istom mjestu gdje su brak sklopili i njezini roditelji, vjenčala za Božana Ivana Kalebića (*1862), a Irma Marija deset godina kasnije udala se za Ivana Ferdinanda Tichyja (*1869).¹⁰⁷

No, Irmino vjenčanje Marija Natali Zamagna nije doživjela. Napustila je svijet tiho u osamdeset i četvrtoj godini, umrijevši 9. studenog 1891. od

---

¹⁰¹ *Obitelj Borelli; 2.3.5.4.102. Zamagna Nicoleta, iz Dubrovnika 1878.-1894*, kut. 17, HR-DAZD-635.

¹⁰² *R.O. obitelji Zamanja*, sv. 1; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 443.

¹⁰³ *Knjiga vjenčanih, Zadar, Sv. Stošija (13.1.1858.-19.4.1866.)*, str. 53.

¹⁰⁴ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 443.

¹⁰⁵ ABD, *Matična knjiga umrlih župe Lopud (1873.-1913.)*, str. 31, br. 10; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 437.

¹⁰⁶ *Obitelj Borelli; 2.3.5.4.102. Zamagna Nicoleta, iz Dubrovnika 1878.-1894*, kut. 17, HR-DAZD-635.

¹⁰⁷ Carlotta (Carolina Maria Olga Gaetana) Zamagna i Božan (Natale Giovanni Luigi) Kalebić vjenčali su se 27.11. 1889. u zadarskoj katedrali sv. Stošije. Vjenčao ih je kanonik Marko Fačini. Svjedoci su bili Antun Brčić, Nikola Nardelli, Mato Grošeta, Frano Cambj, Petar Kalebić i Enrico Strabach iz Beča. *Knjiga vjenčanih, Zadar, Sv. Stošija (1882.-1890.)*, str. 85, HR-DAZD-2060; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 443.

moždane kapi. Uz nju je bila njena kći Nikoleta.¹⁰⁸ Nije poznato je li joj netko napisao stihove u spomen, kao što je za pojedine osobe iz obitelji i šireg kruga pisao njezin suprug.¹⁰⁹ U obiteljskoj ostavštini sačuvani su stihovi, dnevnici i pisma. Za buduće ih je generacije brižno pohranio njezin sin Jeronim, posvetivši memoarski svežanj svomu mlađem sinu i Marijinom unuku, Henriku Zamagni.¹¹⁰ Od njega je nastao ogranak roda u Puli, Beču i Zagrebu, a potomci danas žive u Zagrebu, Matuljima, Salzburgu, Stuttgartu i Milanu.¹¹¹ Obiteljski ljetnikovac Zamagna Tamarić u Rijeci dubrovačkoj prodan je u prvoj polovici 20. stoljeća.

Biografija Marije Natali Zamagna slična je životnom putu mnogih drugih žena njezinog doba koje su bile posvećene podizanju obitelji. Čini se da o sebi nije ostavila niti jedan pisani trag, već o njezinoj sudbini doznajemo posredno iz pisama, dnevnika i memorabilija njenih bližnjih i dokumenata sačuvanih u državnim i crkvenim institucijama. Iz životne kronologije i dramaturgije izviru emocije u danima vjenčanja, rađanja, smrti, majčinskih radosti i patnji, religioznosti, ljubavi i opstanka. Ma koliko ti povijesni podaci bili oskudni, iz njih niče mikrosvijet Marije Natali Zamagna i ogleda se sudbina žene iz viših krugova u 19. stoljeću.

---

¹⁰⁸ Ne zna se pouzdano kada je Nikoleta umrla. Posljednje sačuvano pismo u njezinoj korespondenciji s barunicom Cattani-Borelli datirano je 3. kolovoza 1894, a pisala ga je u svom ljetnikovcu na Ombli. *Obitelj Borelli*; 2.3.5.4.102. *Zamagna Nicoleta, iz Dubrovnika 1878.-1894*, kut. 17, HR-DAZD-635.

¹⁰⁹ *In morte di Vittoria de Zamagna 30/11 1867, anni 85; In morte della Ellena Pozza; In morte di Luciano de Pozza. R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11.

¹¹⁰ *Poesia fatta da Matteo di Zamagna q. Francesco, mio padre, per mio figlio Enrico. R.O. obitelji Zamanja*, sv. 11.

¹¹¹ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 8: 444-445.

Slika 6. Potomci Marije Natali Zamagna na fotografiji iz 1913. povodom zlatnog pira njezina sina Jeronima i supruge Eloise (na fotografiji zahvaljujem Peteru Zamagni, prapraunuku Marije Natali Zamagna).

MARIJA NATALI ZAMAGNA (1807-1891) IN THE MIRROR OF WOMEN'S HISTORY OF THE NINETEENTH CENTURY

JELENA OBRADOVIĆ MOJAŠ

Summary

On the basis of the sources kept at the State Archives in Zadar and Dubrovnik, this article casts light on the hitherto unknown data from the life of Marija Natali, wife of Mato Zamagna Tamarić (1800-1870), with whom she had three children: Nikoleta (*1826), Jeronim (1835-1913) and Marijetina (1840-1886). Marija spent her juvenile years in native Dubrovnik, and later, with her family, lived on the island of Brač, in Split, Kotor and Zadar, where her husband, member of the first generation of the abolished Dubrovnik nobility, held administrative duties. Towards the end of life they returned to the family country estate in Rijeka dubrovačka.

Marija's life is studied through different cycles (youth, wedding, marriage, fertile period, childbirths, painful losses, old age), but also from the aspect of the position of women within a broader Mediterranean area in the nineteenth century. Emphasis is also placed on the underlying emotional world related to motherhood and infant loss. Her status within the family and social networks is also being examined, which in the nineteenth century was still marked by the traditional patrilineal relations of the Dubrovnik nobility.

The reconstructed biography of Marija Natali Zamagna helps elucidate similar lives of many other women who devoted their selves to child upbringing and continuation of the family, thus fitting into a collective image of female mentality and traditional everyday life. The insight into the life of Marija Natali Zamagna makes undivided need for the study of women's history even more visible.